

9/10

# SVENSKT GUDS- TJÄNST- LIV

*Tidskrift för liturgi,  
kyrkokonst, kyrkomusik  
och homiletik*

HÄFTE 3 / ÅRGÅNG 23 / SEPT. 1948

---

C. W. K. GLEERUPS FÖRLAG / LUND

## INNEHÅLLSFÖRTECKNING

	Sida
<i>Adell, Arthur</i> : Litteraturkönika .....	32
— » — Svenskt Antifonale .....	93
— » — Anmälan .....	120
<i>Arrér, G.</i> : Ny musik .....	46
<i>Carlsson, Sten</i> : Svenskt körarbete under år 1947 .....	18
<i>Cnattinius, Bengt</i> : Om kyrklig konst .....	43
— » — Vadstena klostets byggnadshistoria .....	84
— » — Litteratur .....	92
— » — Dansk kyrklig målar Konst .....	113
<i>Dahl, Holger C.</i> : Kyrkosyn och andaktsliv .....	97
<i>Edwall, Pehr</i> : Erfarenheter av tidegården i svenskt försam- lingsarbete .....	74
<i>Hartman, O.</i> : Två hymner för tidegård .....	5
<i>Haerberger, Axel</i> : Psykologiska synpunkter på kulten .....	42
<i>Johannesson, L.</i> : Biskopsvigningspraxis i Sverige .....	107
Kyrkosångens Vänner .....	18 ff., 53 ff.
Laurentius Petri Sällskapet .....	31, 58 ff., 83
<i>Linderoth, Hj.</i> : Bibelsyn och gudstjänst .....	61
Nordiska Nämnden för tidegård .....	81
<i>Schmidt, W. A.</i> : Tidegården och Finlands kyrka .....	77
— » — Se Wsi Testamenti .....	105
<i>Segelberg, Eric</i> : Flectamus genua .....	87

<i>Stenberg, Ragnar</i> : Kyrklig skrud och prydnad .....	28
<i>Strömberg, Bengt</i> : Invigning av Lunds domkyrka .....	115
— » — Ett intressant svar av Ritkongregationen .....	116
<i>Weman, Henry</i> : Svensk koralsång 1947 .....	25
<i>Viderø, Finn</i> : Hugo Distler .....	7
<i>Wiking, Bo-Sture</i> : Ett nytt standardverk om Runeberg .....	16
<i>Aberg, Jan-Håkan</i> : Tobias Norlind och hans musikhistoria ...	1

LIBRARY  
UNIVERSITY OF TORONTO

77 JAN 1949

# SVENSKT GUDSTJÄNSTLIV

UNDER MEDVERKAN AV

INTENDENTEN BENGT CNATTINGIUS, LINKÖPING, OCH  
KYRKOHERDEN, TEOL. LIC. KNUT PETERS; SÖNDRUM  
SAMT SOM REPRESENTANT FÖR SÄLLSKAPET KYRKOSÅNGENS VÄNNER:  
KOMMINISTER RAGNAR STENBERG, LIDINGÖ.

UTGIVEN AV

KYRKOHERDEN ARTHUR ADELL, SÖDERKÖPING.

Tidskriften utkommer med 32-sidiga nummer 4 gånger om året, nämligen  
i mars, maj, september och december.

Red. adr.: Söderköping. Rt 59. Exp. adr.: C. W. K. Gleerups förlag, Lund. Rt. 144 00. Postgiro 30843.  
Prenumerationspris: i bokhandeln eller direkt från förlaget: kr 4:50 pr år.

Annonspris: 20 öre pr mm enkel spalt.

Rabatt vid större annons och vid upprepning av annons i flera nummer.

Detta nummer innehåller bl. a.: Professor Hjalmar Lindroth, Uppsala: Bibelsyn och gudstjänst. — Domkyrkosysselman Pehr Edwall, Växjö: Erfarenheter av tidegården i församlingsarbetet i Sverige. — Professor W. A. Schmidt, Åbo: Tidegården och Finlands kyrka. — Nordiska nämnden för tidegården. — LPSs årsmöte 1948. — Årsberättelse för Laurentius Petri Sällskapet. — Intendent B. Cnattingius, Linköping. — Vadsiens klosters byggnadshistoria. — Pastor Eric Segelberg, Uppsala: Flectamus genua. — Litteratur.

## Bo Wedrups Orgelbyggeri

FIRMA ORGELTJÄNST



Uppsala

Kungsgatan 30B - Tel. 363 57  
41295

## Melodihänvisningarna

till varje psalm

gör den

## Gleerupska Psalmboken

värdefullare

C. W. K. GLEERUP, Lund

## H. LINDEGREN

Medlem av SVENSKA ORGELBYGGARES FÖRENING.

Tillverkar piporglar,  
som utmärka sig för största hållbarhet  
samt god »orgelmässig» ton.  
Mångårig erfarenhet.

## ORGELBYGGARE GÖTEBORG

Postadress:

KOMMENDÖRSGATAN 12

Telefoner:

BOSTADEN 14 26 38

FABRIKEN 14 93 38

*Goda idéer*



TECKNING RETUSCH  
KLICHEER SKYLTA  
**KÖHLERS KLICHÉ**  
Malmö ANSTALT  
ST. NYGATAN 54

Tel. 16734, 10842

# Bibelsyn och gudstjänst<sup>1)</sup>.

## I.

Det ämne: Bibelsyn och gudstjänst, som jag ombetts tala över vid dessa kyrkodagar, är mycket stort och omfattande. Det är svårt att bemästra det i en enda föreläsning. För att verkligen allsidigt behandla det krävdes en serie av föreläsningar. Det gör att vi vid detta tillfälle måste begränsa uppgiften. Och denna begränsning gäller därvid närmast det andra momentet i vårt ämne, alltså vad som inrymmes i »gudstjänst».

Med viss rätt kan man säga och brukar det sägas, att en kristen människas hela liv skall vara en gudstjänst, ett tjänande av Gud. Till gudstjänst i denna mening hör icke blott liturgi, utan även diakoni i ordets vidare mening såsom ett tjänande av Gud i kärlek till våra medmänniskor. Ehuru givetvis »bibelsyn» kan ställas i relation till »gudstjänst» i denna vida och omfattande betydelse, då hela det kristna livet såsom en gudstjänst kan vara betingat av en alldeles bestämd bibelsyn, t. ex. en didaktisk eller lagisk, så är det i vårt sammanhang ej fråga om gudstjänst i denna vida mening, utan i trängre liturgisk betydelse.

Men även i denna trängre mening kan det vara fråga om gudstjänst i olika betydelser. Av församlingsgudstjänster finnas dels sådana, som förlöpa i friare former, dels sådana, som äro i det väsentliga ritualmässigt bundna. Då vi i det följande tala om »gudstjänst», är det fråga om den senare kategorien.

Även av dessa ritualmässigt utformade gudstjänster finnes ett flertal, även om vi begränsa oss till vårt land och svenskt kyrkoliv i senare tid. Vi vilja här ta sikte på endast den form av gudstjänst, som tidigare i vårt land kallades »allmän kyrkotjänst» och från och med 1811 års handbok går under benämningen »högmässogudstjänsten».

Men även beträffande högmässogudstjänsten ha vi att göra en nödvändig bestämning. Medan tidigare »mässan» eller den allmänna kyrkotjänsten alltid innefattat nattvard, ha vi från och med 1811 års handbok en uppklyvning av högmässogudstjänsten i en

---

<sup>1)</sup> Föredrag vid Laurentius Petri Sällskapets kyrkodagar i Halmstad augusti 1948.

sådan *med* och *utan* nattvard. I det följande är det icke fråga om den stympade högmässan utan nattvard, utan om högmässa i egentlig mening, vari nattvard ingår.

Såsom 1811 års handbok i ett flertal hänseenden bär tydliga upplysningsdrag — egentligen skedde i våra svenska ågendor från dogmatisk synpunkt ett jordskred i och med nämnda handbok — så är uppenbarligen denna uppklyvning av högmässan och överhuvud framställandet av en högmässa *utan* nattvard en typisk upplysningsprodukt. Sakramentet har numera förlorat sin fasta och centrala plats i kyrkans gudstjänstliv. Det kan givetvis vara med i gudstjänsten, men man kan också vara det förutan. Det är överlåtet åt enskild mans avgörande, om det skall vara med eller icke. Vad vi i vårt sammanhang ha att uppmärksamma, det är, att denna syn på sakramentet och dess plats i gudstjänsten hänger samman med en alldeles bestämd bibelsyn.

I samma upplysningstendenser och arv från upplysningens tänkesätt bottnar också den spänning — för att icke säga motsatsförhållande — mellan predikstolen och altaret, som kommit till uttryck inom senare tiders protestantism. Mycket vanligt är att man säger, att predikstolen skall representera det subjektiva, personliga, tidsbetingade och tidsbetonade i gudstjänsten, medan altaret företräder det objektiva, tidlösa, det för kyrkan i alla tider gemensamma. Medan vid altaret menighetens tack, bön och offer fram bäras, har predikstolen — så menar man — att representera det didaktiska momentet i gudstjänsten. Sådana meningar och en sådan uppklyvning av gudstjänsten ha sin förutsättning i en alldeles bestämd bibelsyn, som mera har släktskap med upplysningens tänkesätt än urkristendomens och reformationens.

Vad det i vårt sammanhang gäller — och det är den sista av de begränsande begreppsbestämningar, som vi här inledningsvis framställa — det är att söka nå en *evangelisk* och *reformatorisk* syn såväl på gudstjänsten som på vår bibel. Det finnes i våra dagar många i och för sig aktningvärdade strävanden att i en tid, då snart sagt allt flyter, vinna ett fastare, mera objektivi grepp om såväl gudstjänstens utformning som synen på och bruket av vår bibel. För att stanna vid ett par ytterlighetsriktningar kunna vi här nöja oss med att peka på dels vissa romaniserande liturgiska strävanden, som efter senare tiders nivelleringstendenser söka åstadkomma en välbehörlig restaurering av vårt gudstjänstliv, dels en fundamentalistisk strömning, som gent emot senare tiders hejdlöst subjektivis-

tiska inställning till vår bibel söka vinna fasthet och substans i bibelsynen. Enligt min mening leder ingendera av dessa riktningar till det önskade målet. Vi ha m. a. o. icke att söka vinna en romaniserande eller ortodox-ortodoxistisk eller pietistisk eller upplysningsmässig-wolffiansk eller romantisk syn på bibeln och gudstjänsten, utan helt enkelt en *evangelisk* — *urkristen* och — så visst som evangeliet förnyades i reformationen — en *reformatorisk* syn. Det skall visa sig, att en förnyad evangelisk syn på vår bibel skall förhjälpa oss återfinna den enhetlighet i gudstjänsten, som under senare tider gått förlorad.

## II.

Den bibelsyn, som råder bland icke blott lekmän i allmänhet, utan även många präster och teologer i våra dagar, är icke urkristendomens och reformationens, utan den är av modernare snitt. Den går emellertid långt tillbaka i tiden — till Augustinus — och skulle kunna betecknas som *spiritualistisk*. Detta är icke frapperande, ty spiritualismen i olika former sitter oss djupt i blodet. Luther kunde beteckna våra stamföräldrar Adam och Eva spiritualister.

Med Augustinus kom något nytt i bibelsynens historia liksom i ett flertal andra hänseenden. Han kan i fråga om skriftuppfattningen liksom i andra avseenden betecknas som den första moderna människan, ty han gör i fråga om uppfattningen om Skriften och Guds ord den distinktion mellan ordet, tecknet, signum å ena sidan och saken, föremålet, verkligheten själv å den andra, som är så naturlig för varje modern människa. Vi moderna människor mena ju, att orden äro tecken, sinnebilder, figuræ eller signa för skilda ting och förhållanden i världen. Vi liksom söka oss bakom dessa tecken eller sinnebilder till de åsyftade tingen eller förhållandena själva. Just denna distinktion mellan föremålen (res) och tecken (signa) gör Augustinus i sin skrift *De doctrina christiana*, som länge utgjorde främsta Einführung i studiet av den heliga Skrift.

Gäller detta förhållande om våra mänskliga ord i allmänhet, att de blott äro tecken, figurer eller signa, bakom vilka vi ha att söka tränga till saken, realiteten, själv, så gäller detta enligt Augustinus i än högre grad om bibelns ord och utsagor om Gud. Ty Gud är i

sig själv den utesäglige och ofattbare. Han är i sista hand att tänka endast i negationer, på negativt sätt, såsom »det utöver vilket intet bättre eller högre finnes», ett gränsbegrepp sålunda, inför vilket vår tanke måste göra halt och som ej kan innefattas i våra ord. »Ehuru sålunda ingenting låter sig lämpligen utsäga om Gud», skriver Augustinus, »så har han likväl tillåtit bruket av mänskliga ord och velat, att vi skola till hans ära fröjda oss i våra ord. Därav kommer det sig, att man över huvud gav honom namnet 'Gud'. Helt viss blir vid ljudet av detta ord Gud själv i sitt verkliga väsen *icke* känd. Men så snart detta ljud berör örat, föranleder det likväl var och en, som blott rent språkligt förstår ordet, att därunder tänka sig ett i högsta grad fullkomligt och odödligt väsen.» Att märka är att ordet Gud över huvud, alltså även detta ord i bibeln, enligt Augustinus icke låter Gud i hans verkliga väsen framträda och bliva känd. Man har därför att liksom gå bakom detta ord för att så att säga hinsides detsamma på något sätt nå kontakt med eller vidröra (adtingere) realiteten Gud. Vad som gäller ordet Gud, gäller alla andra ord i bibeln. De äro blott tecken — och förvisso de främsta tecknen — för den bakomliggande realiteten. Den heliga Skrift är enligt Augustinus den viktigaste samlingen av tecken för de realiteter, som ingå i den kristna läran, doctrina christiana. Detta är grunddragen i Augustinus skriftuppfattning eller bibelsyn.

Då denna bibelsyn betecknas spiritualistisk, innebär detta, att bibeln och dess enskilda ord och utsagor icke tänkas i sig själva omedelbart bringa realiteten Gud och hans frälsning, utan de äro blott en lära *om* Gud och hans frälsning. Vi föranledas visserligen att med tillhjälp av bibelns ord och utsagor nå kontakt med realiteten Gud och hans frälsning, men detta sker *icke i* ordet, utan på spiritualistiskt vis vid sidan av det eller bortom ordet, hinsides detsamma.

Då bibelns ord och utsagor uppfattas såsom blott tecken eller sinnebilder (signa), skilda från den realitet eller verklighet, som med orden betecknas, innebär detta, att *i* meddelandet av bibelns ord eller lära *icke sker eller verkas* något. Visserligen äro bibelns ord *anledning till* att något sker i hjärte- eller själsgunden hos den, som mottager dessa ord och tar dem till sig, men detta sker på spiritualistiskt vis vid sidan av Skriftens ord eller hinsides dem.

Augustinus' skrift De doctrina christiana, där principerna för



denna bibelsyn äro framlagda, blev främsta Einführung i studiet av den heliga Skrift under hela medeltiden. Och samma spiritua- listiska skriftuppfattning kom naturligt nog att företrädas av den romerska katolicismen. Bibeln är enligt dess åskådning givetvis den främsta samlingen av ord och utsagor om Gud och de gudom- ligen. Men vid sidan av bibelns lära därom föreligger tradi- tionen, både den muntliga och den skriftligt belagda. Men reali- teten Gud och hans frälsning ineliggas icke vare sig i bibelns eller traditionens ord och utsagor, utan man har att på olika vägar — det praktiska livets, gärningarnas, moralismens väg eller den mys- tiska kontemplerationens väg eller det extatiska skådandets väg — nå kontakt med realiteten Gud och hans frälsning vid sidan av eller bortom Skriftens ord.

Den protestantiska ortodoxien delar denna skriftuppfattning, blott med den modifikation, att traditionen här fått träda till- baka och bibeln tillerkännes en enastående ställning. Men bibeln och dess utsagor betraktas här ännu väsentligen såsom en lära om Gud och gudomliga ting, ej såsom ett uttryck för ett omedelbart gudshandlande, vari Gud själv i hela sin verklighet möter. Karak- teristiskt nog kommer ordo salutis inom ortodoxien att mynna ut i unio mystica, ett omedelbart möte och en direkt förening med Gud, sedan man icke längre behöver Skriftens trappstege.

Pietismen kommer visserligen med en reaktion mot ortodoxiens förmenta försummande av livet, men delar alltjämt i princip ortodoxiens skriftuppfattning. Mötet med Gud och hans frälsning ligger enligt pietistisk åskådning icke omedelbart i Ordet, utan i det praktiska livets fromhet och i själens inre upplevelser. Bi- beln och dess utsagor fattas alltjämt väsentligen som en lära om Gud och de gudomliga tingen, en objektiv motsvarighet till vad som praktiskt och subjektivt skall förverkligas hos den enskilde fromme.

Även upplysningen och neologien delar i princip den ortodoxa skriftuppfattningen, enligt vilken bibeln väsentligen är en lära om Gud och de gudomliga tingen, men ej uttryck för ett omedel- bart gudshandlande, vari Gud själv är närvarande — blott med den modifikation att Skriftens utsagor reduceras och beskäras efter måttstocken av vad som kan vara godtagbart för förnuftet och den naturliga religionen.

Då om alla dessa olika strömningar och riktningar sagts, att de alla — ehuru på olika sätt — företräda en *spiritualistisk* bibelsyn,

så innebär detta, att de ej fatta Skriftens samling ord och tecken såsom bärare av saken själv — Gud och hans frälsning — eller *ett* med denna realitet, utan endast såsom en ansatspunkt eller en språngbräda, varifrån den, som läser eller hör dessa ord, svingar sig till den hinsides eller bakomliggande realiteten, Gud och hans frälsning. Gent emot eller till skillnad från denna spiritualistiska syn är urkristendomens och reformationens bibelsyn *realistisk*.

Då det säges, att den urkristna och reformatoriska bibelsynen är realistisk, innebär detta, att här icke göres någon distinktion mellan ordet, tecknet, å ena sidan och saken, realiteten, som med ordet betecknas, å den andra. I och med ordet och tecknet är saken, realiteten, given. »Mina ord äro ande och äro liv». Man behöver alltså icke leta sig bakom orden för att på spiritualistiskt vis nå kontakt med, adtingere, saken, utan med tecknet, ordet, föreligger saken, realiteten. Alltså realism i uppfattningen. Denna realistiska bibelsyn har urkristendomen tagit i arv av judendomen, och den har på nytt fått liv i reformationen.

Av denna realistiska syn, enligt vilken saken, realiteten, verkligheten är given med ordet, tecknet, följer att det *verkas*, det *sker* något i och med ordet. »Och Gud sade: 'Varde ljus'; och det vart ljus» (1 Mos. 1:3). I Guds ord ligger hela Guds skapande realitet. »Ty liksom regnet och snön faller ifrån himmelen och icke vänder tillbaka dit igen, förrän det har vattnat jorden och gjort den frukt-sam och bärande, så att den giver säd till att så och bröd till att äta, så skall det ock vara med ordet, som utgår ur min mun: det skall icke vända tillbaka till mig fåfängt, utan att hava verkat vad jag vill och utfört det, vartill jag hade sänt ut det» (Jes. 55:10 f.).

Till den realistiska bibelsynen hör nu icke blott att saken, realiteten, den av Gud utlovade frälsningen, är i ordet, tecknet, utan även att Gud, som talar, är där. I ordet möter Guds ande, Guds själ eller Gud själv.

För att komma åt den urkristna och reformatoriska realistiska bibelsynen är det nu emellertid lika viktigt att betona den andra sidan av saken, nämligen att Skriftens ord äro och förbliva *tecken*, *sinnbilder*, *symboler*. Då det sagts, att den realistiska bibelsynen innebär, att orden här fattas som tecken, som aldrig äro skilda från, utan alltid ett med den sak, som med orden betecknas, så är att uppmärksamma, att denna enhet med saken, realiteten själv, icke utesluter, att orden alltjämt äro och förbliva tecken. Detta sammanhänger med den urkristna — i reformationen förnyade —

eskatologiska synen. Ty tecken, symboler, ordets tecken och sakramentens tecken (dopets vatten och nattvardens bröd och vin) äro den enda möjliga formen för närvaron i *denna* världen och *denna* tidsåldern av den tillkommande, Gud och hans frälsning.

Att Gud med sin frälsning i denna världen och denna tidsåldern *verkligen* möter i ordets tecken och sakramentens tecken utesluter den spiritualistiska uppfattningen, att vi måste gå bakom tecknen för att oberoende av dem, på ett spiritualistiskt-andligt plan, omedelbart komma i kontakt med och möta Gud. Men att Gud med sin frälsning i denna världen och denna tidsåldern möter *endast i tecken* (ordets tecken och sakramentens tecken), utesluter varje tanke, att Gud och hans frälsning skulle i denna världen och denna tidsåldern möta som en *empirisk* verklighet. Gud och hans frälsning äro i ordet närvarande *icke* som en *empirisk* verklighet, utan som en *eskatologisk*, *icke i skådande*, utan *i tro*.

*Ordet* och *tron* äro så hänvisade till varandra och utgöra korrelatbegrepp. Det hör till urkristendomens realistiska och — kunna vi nu tillägga — eskatologiska bibelsyn. Medan den spiritualistiska skriftuppfattningen, som möter inom romersk katolicism, ortodoxi, pietism, upplysning o. s. v., sammanhänger med en av-eskatologiserad kristendomssyn, har den urkristna, i reformationen förnyade, realistiska bibelsynen starkaste affinitet till den urkristna eskatologiska inställningen, vilken — även den — förnyats i reformationen.

Följande drag äro kännetecknande för den urkristna och reformatiska bibelsynen: 1. Ordet eller tecknet och den med ordet eller tecknet betecknade saken ha ej gått i sär, utan ordet, tecknet, tänkes vara bärare av saken-realiteten själv eller rättare *ett* med densamma; m. a. o. Gud och hans frälsning äro *i Skriftens* ord. 2. Här är fråga om *verklighet* — icke i hellenistisk mening såsom ett tomt, abstrakt och passivt varande — utan i biblisk mening, ty här *verkas* och *sker* något. 3. Denna verklighet är icke empirisk, utan eskatologisk, ej given för erfarenhet och skådande, utan blott för tron. 4. Detta kommer till uttryck däri, att Gud och hans frälsning möta endast i tecken och symboler, ordets tecken och sakramentens tecken, ty tecken och symboler äro den enda formen för närvaron i *denna* världen och *denna* tidsåldern av vad som hör den *tillkommande* till.

## III.

Vilken syn på gudstjänsten harmonierar med denna urkristna och reformatoriska — med ett ord evangeliska — bibelsyn? Det blir för oss nu den avgörande frågan.

I en predikan vid invigningen av slottskyrkan i Torgau 1544 säger Luther, »dass nichts anderes darinnen (scil. in der Schlosskirche) geschehe, denn dass unser lieber Herr selbst mit uns rede durch sein heiliges Wort, und wir wiederum mit ihm reden durch Gebet und Lobgesang». I detta uttalande av Luther har man med rätta funnit ett äkta uttryck för en evangelisk syn på gudstjänsten.

På det kortaste sättet torde gudstjänsten i evangelisk mening så kunna definieras, att gudstjänsten är församlingens umgänge med Gud i mottagandet av honom själv i hans ord och i församlingens hängivelse av sig själv åt Gud i och genom bön, tack och lov. Enligt en sådan uppfattning av gudstjänsten är denna sålunda i första hand icke en församlingens framställande eller organiserande verksamhet (»darstellendes Handeln der Gemeinde» enligt Schleiermacher), ej heller en prästens pedagogiska eller didaktiska — för att ej nämna sakrificiella — verksamhet, utan ett Guds handlande genom Kristus med oss.

Enligt den förut antydda spiritualistiska bibelsynen, enligt vilken bibeln är en samling ord och utsagor om Gud och de gudomliga tingen, vilka på ett eller annat sätt kunna bli oss ett incitament att hinsides ordet nå kontakt och umgänge med Gud, kan gudstjänsten förvisso betraktas som i främsta rummet en *prästens* eller *predikantens* aktion eller verksamhet, varigenom han har att didaktiskt upplysa församlingen om Gud och de gudomliga tingen och pedagogiskt fostra och leda den på den väg, som står i överensstämmelse med bibelns höga lära om Gud.

I full harmoni med nämnda spiritualistiska bibelsyn står också den syn på gudstjänsten, som Schleiermacher uttryckt med orden »darstellendes Handeln der Gemeinde». Såsom »darstellend» eller »organisierend» innebär församlingens i gudstjänsten realiserade handlande, att församlingen i och genom gudstjänsten framskapar organ för aktualiserande och renande av fromma gemyts- eller själstillstånd hos sina medlemmar. Det är givet, att Skriften såsom en samling ord och utsagor om Gud och de gudomliga tingen kan vara ett förträffligt incitament därtill. Men mötet med

Gud och hans frälsning kommer icke till stånd i bibelordet, utan vid sidan av det, i känslan och det fromma självmedvetandet.

Med den evangeliska synen på gudstjänsten som ett Guds handlande genom Kristus med oss eller — utförligare uttryckt — församlingens umgänge med Gud i mottagandet av honom själv i hans ord och hängivelsen av sig själv åt Gud i och genom tack, lov och bön, harmonierar väl den urkristna och reformatoriska — med ett ord evangeliska — *realistiska* bibelsynen, som implicerar den för urkristendomen och därmed för kristendomen över huvud konstitutiva eskatologiska inställningen. Ty är gudstjänsten i evangelisk mening i första hand ett Guds handlande genom Kristus med oss eller ett församlingens umgänge med Gud i mottagandet av honom själv *i hans ord*, så är det just detta, som den realistiska bibelsynen vill ge uttryck åt, nämligen att i bibelordet möter Gud själv, i Skriftens ord handlar och verkar Gud, *i och genom* detsamma *sker* något, nämligen det som Gud verkar.

Härav följer, att den del av vår högmässa, som gemenligen kallas »ordets gudstjänst», aldrig får fattas så, som vore dess väsentliga uppgift av didaktisk eller pedagogisk art och som vore prästen-predikanten i egentlig mening agerande och handlande. Visst hör både upplysning och fostran till det kristna livet. Men meddelandet därav konstituerar icke *gudstjänsten* i evangelisk mening såsom i första hand innebärande, att Gud giver sig själv åt oss i sitt ord. Predikan som ett väsentligt moment i »ordets gudstjänst» har sålunda till främsta syfte att låta Gud själv och hans frälsning bli en närvarande verklighet. Det måste m. a. o. *ske* något i predikan. Denna får icke vara bara varjehanda meditationer eller subjektiva utgjutelser från predikantens sida, vilka visserligen kunna väcka åhörarnas intresse, men djupast lämna dem oberörda, utan predikan måste vara ett stycke liv, verksamhet, drama, historia, skeende. Och detta blir predikan, om den är fullödigt biblisk. Då verkar den alltid — liksom Guds ord — och den verkar liksom Guds ord i dubbel riktning: antingen uppriktelse och frälsning eller förhärdelse och dom. Den lämnar ingen oberörd. Då det här säges, att predikan har att verka *liksom* Guds ord självt, innebär detta, att predikan skall vara ett stycke Guds ord. Vad som i predikan ej kan rymmas därunder, har i gudstjänsten ingen plats.

Samma gudsnärvaro, gudsrealitet och gudshandlande skall komma till uttryck i högmässans andra huvuddel, kallad »altarets

gudstjänst», om även här en gudstjänst i evangelisk mening skall realiseras.

Nu tycks, när det är fråga om de båda viktiga momenten i gudstjänsten, nämligen det gudomligas reala närvaro och momentet av att något verkligen sker och tilldrager sig, den romersk-katolska mässan hava ett bestämt företräde framför den evangeliska högmässan, såsom den utgestaltats i vår kyrka. Ty då enligt den romersk-katolska transsubstantiationsläran substansen i nattvardselementen förvandlas till Kristi lekamen och blod, synes ju kravet på det gudomligas reala närvaro i nattvarden vara tillgodosett på ett sätt, som icke kan överbjudas. Och då i själva mässan detta förvandlingsunder kommer till stånd, *sker* och *tilldrager sig* här verkligen något, och detta skeende är icke indraget inom människans subjektiva medvetenhetssfär, utan är av objektiv, gripbar och påtaglig art. Den dragning mot den romersk-katolska uppfattningen, som på denna punkt här och var inom den evangeliska kristenheten gör sig gällande, torde till stor del ha sin förklaring i det berättigade önskemålet, att det gudomligas närvaro skall komma till uttryck i gudstjänsten och att det skall *ske* något där.

Nu lider den romersk-katolska nattvardsuppfattningen emellertid från urkristen och evangelisk synpunkt av den grundbristen, att nattvarden här aveskatologiserats. Det från evangelisk synpunkt förkastliga i den romerska läran är egentligen icke, att man här talar om ett förvandlingsunder, utan att man i de till Kristi lekamen och blod förvandlade nattvardselementen på ett empiriskt sätt dragit in det gudomliga i denna världen och gjort det till ett ting likt andra ting i denna världen, som man kan förfoga över och handhava. Man drar på detta sätt in det övernaturliga i den naturliga världen, men med kategorierna övernatur-natur har man skjutit undan de eskatologiska kategorierna: denna världen och den tillkommande.

Det är en känd sak, huru man på evangeliskt-lutherskt håll kraftigt betonar Kristi reala närvaro i nattvarden, och stundom sker detta i våra bekännelseskrifter, såsom t. ex. i Apologien, med uttryckssätt, som komma den romerska transsubstantiationsläran nära. I Vom Abendmahl Christi. Bekenntnis (1528) skriver Luther: »Det är under alla förhållanden rätt talat, då man pekar på brödet och säger: 'Detta är Kristi lekamen' och: 'Den som ser brödet, han ser Kristi lekamen'... Vidare är det rätt att säga: 'Den som griper om brödet, han griper om Kristi lekamen' och: 'Den som

äter brödet, han äter Kristi lekamen', 'Den som med tänder och tunga söndersmular brödet, han söndersmular med tänder och tunga Kristi lekamen'.» Det är ingalunda underligt, att man med sådana uttalanden för ögonen menat, att Luther står den skolastiska sakramentsläran nära och knappast kan sägas hava brutit med denna. Man menar ofta, att Luthers nattvardslära är en skolastisk rest i hans reformatoriska åskådning. Kristus synes ju i nämnda uttalanden av Luther vara på ett empiriskt sätt indragen i denna världen och gjord till ett ting likt andra här förekommande ting. Därmed synes icke heller Luthers nattvardsuppfattning ge utrymme åt den eskatologiska synen.

*Men* — här inställer sig ett betydelsefullt men — i omedelbar fortsättning av det nyss citerade skriver Luther: »Och dock är det under alla omständigheter sant, att ingen ser, griper om, äter och sönderbiter Kristi lekamen, såsom man på ett yttre synligt och empiriskt sätt (*sichtbarlich*) ser och sönderbiter annat kött. Ty vad man gör med brödet, tillkommer med rätta Kristi lekamen för den sakramentala enhetens skull (*um der sakramentlichen Einigkeit willen*)». Det föreligger sålunda enligt Luther icke en empirisk enhet mellan brödet och Kristi lekamen, utan enheten är sakramental.

Det sakramentala i urkristen och evangelisk mening hänger emellertid på det närmaste samman med det eskatologiska. Det sakramentala är nämligen formen för det eskatologiskas närvaro i denna världen eller det sakramentala är i denna världen manifestationen av den tillkommande världen och dess liv. Detta betyder beträffande nattvarden, att i brödet är Kristus reallt närvarande — men icke som en empirisk realitet, som kan tagas fram, bäras i procession, visas för människorna och åter låsas in i tabernaklet — utan som en eskatologisk. Åtnjutandet av brödet i nattvarden är en i tron skeende antecipation av åtnjutandet av Kristus helt och fullt en gång i härlighetens värld.

Men nu är att märka, att det icke-förvandlade brödet i nattvarden alltjämt är ett *tecken*, men icke ett tecken, som är skilt från den sak, som det betecknar, och i denna mening något blott signifikativt — Luther står därför i radikal motsättning till Zwingli — utan ett tecken i urkristen och biblisk mening, d. v. s. ett tecken, som är *ett* med den sak, som det betecknar. Luther uttrycker denna bibliska realism så, att brödet *är* Kristi lekamen och att den som äter brödet, han äter Kristi lekamen, och *dock* sönderbiter ingen med brödet Kristi lekamen, såsom man på empiriskt sätt (*sichtbarlich*) ser och sönderbiter annat kött.

Tecken i denna realistiska och eskatologiska mening är den enda formen för den tillkommande världens närvaro i denna världen. Tecken i denna mening är detsamma som löfte, såsom ju hela evangeliet rätteligen kallas löfte. Löftet visar framåt mot uppfyllelsen och har något av uppfyllelsen i sig, ty ett löfte, som ej uppfylles, är intet löfte i sträng mening. Och dock föreligger uppfyllelsen ännu ej reall-empiriskt i löftet, utan endast praesumptoriskt och på ett anteciperande sätt. Så utgör nattvarden i denna världen, denna syndens, dödens och förgängelsens värld, en anticipation i tron av det hela och fulla åtnjutandet av Kristus en gång i den eskatologiska tidsåldern, i härlighetens värld. I nattvarden sker på detta sätt en manifestation av den tillkommande världen och dess liv.

Med denna evangeliska syn på nattvarden harmonierar helt den realistiska bibelsynen, sådan vi förut mött den. Ty enligt denna bibelsyn utgör Skriftens ord på samma sätt ett tecken, men icke i spiritualistisk mening ett tecken, som är skilt från den sak, som det betecknar, och sålunda något blott signifikativt, utan ett tecken i urkristen och biblisk mening, d. v. s. ett tecken, som är *ett* med den sak, Gud och hans frälsning, som det betecknar. Och dock är Skriftens ord alltfört ett tecken, då ju tecken är den enda formen för den tillkommande världens och Guds närvaro i denna världen. Lika litet som nattvarden tecken, brödet och vinet, enligt evangelisk åskådning äro identiska med Kristus, lika litet är bibelordet identiskt med Gud själv. En sådan bibelsyn, som sätter likhets-tecken mellan bibelordet och Gud och sålunda absolutifierar bibelbokstaven, står som den spiritualistiska bibelsynens diametrala motsats och företrädes i våra dagar inom vissa fundamentalistiska strömningar. Båda dessa bibeluppfattningar äro emellertid varandra lika i det hänseendet, att de båda — ehuru på olika vis — aveskatologiserats. Gent emot båda står den urkristna och reformatoriska realistiska bibelsynen, som ger fritt rum åt det för kristendomen över huvud konstitutiva eskatologiska motivet. Med denna realistiska bibelsyn harmonierar helt och fullt nattvarden i evangelisk mening, sådan den här förut framställts.

Om vi nu aktge på nattvardsfirandets liturgiska utformning i vår svenska högmässa, så är med tanke på det eskatologiska motivets avgörande vikt att säga, att detta för kristendomen över huvud konstitutiva motiv bör komma till klarare uttryck än vad som i nu gällande ritual sker. Tidigare kom detta motiv i våra guds-



tjänstordningar till ett fullödigt uttryck alltifrån Then Swenska Messan 1531 fram till 1811 års handbok. I denna sistnämnda typiska upplysningsprodukt aveskatologiserades nattvarden liksom dopet emellertid fullständigt. Därefter har en sakta fortgående restauration inträtt, men den kan ännu ej sägas vara slutförd i vårt nu gällande nattvardsritual. Ännu återstår ett och annat att beakta för att nattvarden som eskatologisk måltid skall klart framträda.

Med den realistiska synen på bibeln såväl som på nattvarden, vilken samtidigt implicerar den eskatologiska betraktelsen, kommer varje spänning eller motsatsförhållande mellan gudstjänstens båda huvuddelar, »ordets gudstjänst» och »altarets gudstjänst», eller mellan predikan och nattvarden att bortfalla. Att en spänning här över huvud kunnat inträda — och så har skett icke blott inom den protestantiska utan även den katolska världen — har väsentligen sin grund däri, att man kommit bort från den urkristna och reformatoriska realistiska bibelsynen och hamnat i en vare sig spiritualistisk eller fundamentalistisk skriftuppfattning, ävensom att man fastnat i en oevangelisk, på olika sätt utformad aveskatologiserad syn på nattvarden.

Gudstjänsten i evangelisk mening är i första hand och principiellt Guds handlande genom Kristus med oss. Samma gudsaktivitet ger den evangeliska realistiska bibelsynen med den därmed harmonierande nattvardsuppfattningen uttryck åt. Då enligt den fylligare definitionen gudstjänsten i evangelisk mening är församlingens umgänge med Gud i mottagandet av honom själv i hans ord och i församlingens hängivelse av sig själv åt Gud i och genom tack, lov och bön, må dessa sistnämnda i gudstjänsten ingående viktiga moment ej betraktas som mänskliga komplement till vad Gud gör, såsom skulle gudstjänsten principiellt konstitueras av en samverkan mellan Gud och människan. Gudstjänsten är principiellt vad *Gud* genom och i Kristus gör med oss. Gudstjänsten är en manifestation av att Gud på nytt giver sig själv åt oss, en manifestation av att den gåva, som en gång i Kristi födelse gavs världen och varmed den tillkommande världen bröt in i denna syndens och dödens värld, den ger Gud ständigt på nytt. Gudstjänsten är så en manifestation av inbrytandet på en viss punkt i denna världen av den tillkommande. Så står gudstjänsten med i den eskatologiska situationen. Att *vi människor* i gudstjänsten frambära vår bön, vårt tack och vår lovsägelse är blott ett uttryck

för att gåvan är mottagen och sålunda i föreliggande konkreta situation fulländad. Ty först då är gåvan fulländad och först då föreligger en gåva i ordets egentliga mening, när den är mottagen. Så ger gudstjänsten i evangelisk mening och bibeln i evangelisk mening uttryck åt det, som är evangeliets kärna och som aposteln Paulus sammanfattat i det stora ordet: »Alltsammans kommer från Gud» (2 Kor. 5:18).

*Hjalmar Lindroth.*

### **Erfarenheter av tidegården i församlingsarbetet i Sverige.**

Den mest överraskande erfarenheten är egentligen den, att vi *har* erfarenheter av tidegården i församlingsarbetet. Vi som nu står mitt uppe i församlingstjänsten kanske inte alltid rätt besinnar, vilken utveckling som här i all stillhet har ägt rum. Tidegården var för trettio år sedan praktiskt taget ett okänt ting i Sveriges kyrka — utom som musikhistoriskt och liturgihistoriskt forskningsobjekt för en handfull teologer och musikhän eller som föremål för fromt svärmeri från några präster med s. k. katolska sympatier. I dag är tidegården en faktor att räkna med i församlinglivet. Det är raskt marscherat på trettio år!

Man måste ställa den frågan: hur blev det möjligt? Givetvis får man inte förbise det förberedelsarbete, som skedde genom rent vetenskapliga insatser från olika håll (och av olika valör) under början av 1900-talet och som klarlade den svenska tidegårdens historia och kartlade dess material. De praktiska konsekvenserna av dessa teoretiska landvinningar drogos av de båda präster och forskare, som fått betyda så mycket för den svenska tidegårdens restaurering: kyrkoherdarna Adell och Peters. Men deras betydande insatser räcker inte ensamma som förklaring till tidegårdens senare framgångar. De trettio åren utgör nämligen en märklig utvecklingsperiod också ur allmänt kyrklig synpunkt. Teologien har genomlöpt en självbesinningens tid. Kyrkotanken har trätt i förgrunden, och jämsides med den praktiska teologiens rön har exegetik och systematik inriktat sitt intresse på bl. a. frågorna om urkyrkans

livsformer. Härtill kommer, att en ny evangelisk-realistisk bibel-syn arbetat sig fram. Allt detta har redan kommit att i viss mån prägla förkunnelse, gudstjänstsyn och församlingsliv. Det torde icke heller kunna nekas, att de senaste nödåren har pressat samman kyrkans folk i en fördjupad bönegemenskap: folkväckelsen uteblev, men kyrkoväckelsen kom som en stilla susning. Dessa samverkande omständigheter har gjort det lättare för tidegården att återvinna platsen i gudstjänstlivet. Kanske ännu ett bör nämnas. Det förefaller, som om tidegården på något vis blivit igenkänd av det religiösa medvetandet som *kyrkans egen böneform*. Den var i det yttre försvunnen, men behovet av den och saknaden efter den lät sig aldrig helt tystas och trängas undan.

Arbetet för tidegårdens restaurering har hittills skett så att säga privat. Tidegården har fått leva ett fritt liturgiskt liv. Man ville önska, att det åtminstone tills vidare skall få förbli så. Mätte inte det allmänna officiella regleringsraseriet förkväva det växande livet! Å andra sidan är det ett önskemål, att tidegården i sinom tid skall bli en kyrkans officiella böneform — men detta inte som resultat av kommittéutredningar och skrivbordsliturgism utan som ett nedslag av det levande liturgiska livet självt. Som en förberedelse till detta måste man med tillfredsställelse hälsa, att Handboken genom sina rubriker lämnat möjlighet för tidegården att återvinna en plats i gudstjänstlivet, att Mässboken I gett vitt utrymme för den gammalkyrkliga musiken, att Mässboken II delvis anpassat sig efter tidegårdens form och musik utan att väl därmed avse att vara en ersättning för tidegården samt att sångboken »Sjungom», som nog kan anses som halvofficiell, tagit med ett par tideböner jämte musik.

Tidegården har sin plats i församlingsarbetet av i dag närmast i den *lästa* formen. Detta är på sätt och vis överraskande och på sätt och vis inte. Överraskande, därför att tidegårdssträvandena från början varit så klart inriktade på tidegårdens musikaliska sida och under åren mycket och träget arbete lagts ner just på den saken. Inte så överraskande å andra sidan, därför att tidegårdens musik så länge varit förgäten och varken präster eller organister eller körer ännu fått den i blodet — för att inte tala om kyrkome-nigheterna. Samtidigt måste det emellertid konstateras, att mycket har skett. Man står dock inte främmande för vad det hela gäller. Man kan träffa på åtskilliga tidegården hängivna kyrkomusiker litet överallt i landet. Man kan få höra kyrkokörer t. o. m. i små

landsbygdsförsamlingar sjunga både introitus och psalmodier. Visserligen är det ännu sällsynt med sjungen tidegård ute i församlingarna, men det förekommer dock, och frekvensen ökar. Arbetet med att införa sången i tidegården måste fattas som en pedagogisk uppgift på lång sikt. Tills vidare får vi envisas med utbildningskurser för präster, kyrkomusiker och körer. LPS har sin speciella vakthållning och uppgift som en sorts *praktisk musikhögskola för tidegårdssången*. Sveriges kyrkliga studieförbunds nya *studieplansserie för kyrkokörsarbetet* kan här komma att betyda en hel del. Men inte förrän organist- och prästutbildningen mera direkt tar sikte på kyrkans traditionella sång kan det avgörande genombrottet för den sjungna tidegården rimligen förväntas.

I dag är tidegården i kyrkolivet alltså närmast den lästa tidegården. Helt visst är prästens och den enskilde kyrkokristnes tidebönläsning en faktor att räkna med i församlingslivet, så sant bön över huvud är en realitet att räkna med. Man har inte sällan sett uppbyggliga exempel på vad det kunnat betyda för ett frimodigt och aktivt församlingsarbete, om ansvaret för den enskilda bönestjänsten väckts till levande liv.

Men närmast tänker man ju i detta sammanhang på tidegården som gemensam bönegudstjänst. Det har visat sig, att tidegården inte sällan fått sin plats i lördagskvällens *helgsmålsbön* — helt naturligt i vidsträckta landsbygdsförsamlingar, där det inte är lätt att samla menigheten under veckodagarna. Men i städer och tätorter har det fallit sig lättare att införa *daglig tidegård*, i regel i form av en men i något fall upp till tre dagliga bönestunder.

Viktigt är, att tidegården blivit en överraskande älskad böneform inom det kyrkliga *ungdomsarbetet*. När man nu samlas till ett kyrkligt sommarting är det ofta något mycket naturligt att hålla gemensam tidebön. Ingen eller ytterst få av deltagarna är främmande för denna andaktsform.

I *sykretsarna* har tidegården trögare vunnit terräng, men där den fått fotfäste vill man inte gärna uppgiva detta slag av gemensam bön.

För *konfirmandläsningen* har tidegården visat sig vara ett användbart hjälpmedel. Tidegården är en aktiv böneform, som tilltalar unga människors behov av självverksamhet. Även i *skolan* har tidegården av samma skäl blivit brukad, om ock i mindre omfattning. Åtskilliga *scoutkårer* har tagit upp tidegården som avslutande andakt vid kårmötena. I *gymnasiströrelsen* har tidegården

väl f. n. ett mycket gott stöd, vilket kan bli av den största betydelse för framtiden.

Till de mera anmärkningsvärda erfarenheterna hör, att tidegården funnit väg in i det *frikyrkliga* arbetet, åtminstone i någon mån. Och egentligen är detta något fullt naturligt. Tidegården är till sitt väsen *den ekumeniska böneformen*, därför att den så helt bygger på Guds Ord. Det vore av värde, om här en vidgad samverkan kunde ske, genom upplysning och vis propaganda. Och det synes naturligt att härvidlag börja med KFUM, som ju vetter både åt kyrkans och frikyrkans håll.

Erfarenheterna av tidegården i församlingslivet hör till de positiva erfarenheterna av svenskt kyrkoliv av i dag. Med ödmjuk tacksamhet kan vi vittna om något av en böneväckelse inom vår kyrka, en orientering mot centrum, mot Ordet och altaret. Tidegården har till många fått förmedla en ny fasthet i andaktslivet, en ny sakramental livsstil, en ny frimodighet i församlingsarbetet och mera av tillbedjan och tacksägelse. Allt detta är innerst en gåva av Guds Ord och Guds Ande. För den gåvan tackar vi bäst genom att ge den vidare.

*Pehr Edwall.*

---

## Tidegården och Finlands kyrka.

Man har bett mig att redogöra för erfarenheter av tidegården i församlingslivet i Finlands kyrka. Tyvärr måste jag börja med en ursäkt, ty dessa erfarenheter äro icke många. Mitt anförande berör därför enstaka drag i tidegårdsrörelsens begynnelse i vårt land, och till detta skall jag anknyta några reflexioner angående tidegårdens framtidsutsikter i Finland.

Till att börja med ville jag dröja vid de hittills mera obetydliga ansatserna till tidegård i Finlands kyrka, ty om mera än ansatser kan det icke vara tal. Jag hoppas, att de närvarande medlemmarna av Sanct Henriks-kretsen på denna punkt kunna komplettera min framställning och att kyrkoherde A. Nyqvist från Vasa skall kunna berätta om förhållandena i svenska Österbotten.

Det väckte på sin tid mycken uppmärksamhet, då man inom *Abo svenska församling* började med tidegårderna. Detta var några

år före kriget, och den som mest hängivet gick in för detta arbete var en ung prästman, som numera är kyrkoherde på Åland. Han inövade en koralkör och tryckte granna programblad, och mest av nyfikenhet kommo i början många till hans andaktsstunder. Snart talades det dock om katolicism, och när han dessutom bildade en liten ungdomskrets, som samlades i svarta, fotsida dräkter bakom lyckta dörrar till hemlighetsfulla sammankomster — som man trodde —, var förtalet snart i full gång. Nämnade präktige prästman var en konstnärsnatur och han gick i hög grad psykologiskt tillväga. Redan före hans bortflyttning från Åbo hade intresset för tidegärdena i hög grad svalnat. Helt ha de dock icke försvunnit i Åbo svenska församling. Sålunda hålles numera — med undantag av sommaren — varje onsdag morgon i Domkyrkans högkor en andaktsstund, vilken ofta ägt rum under form av laudes och som samlat en liten men trogen åhörarskara. Även i skriftskolan och vid ungdomsmöten ha korta tidegärder kommit till användning.

På *finskt håll* i Finland har man i ännu högre grad än på svenskt håll förhållit sig reserverad till tidegården. Men där synes under den allra senaste tiden ett glädjande omslag ha inträffat. Den som i detta hänseende betytt mycket, har varit pastor *Toivo Harjunpää*, som tjänstgjort såsom ärkebiskopens sekreterare och dessutom verkat som präst i Åbo domkyrkoförsamling. I maj månad överflyttade han till Amerika, där han inträdde i United Lutheran Church's tjänst. Pastor Harjunpää hade tidigare varit finsk sjömans- och legationspastor i London och stannade i England under hela kriget. Han var en varm beundrare av den anglikanska kyrkan och det är även från detta håll han erhållit sitt intresse för liturgiska frågor. I Åbo var han präst i ett arbetardistrikt och i Hammarbackens församlingshem anordnade han regelbundet tidegårds-gudstjänster, vilka i hög grad vunno uppskattning. Hans arbete där fortsattes numera av ärkebiskopens son, pastor Samuel Lehtonen, som under ett års studievistelse i England likaledes blivit en varm anhängare av tidegården.

På inbjudan av pastor Harjunpää samlades adventstiden 1946 i dennes hem en skara präster och kyrkomusiker, och vid detta tillfälle beslöt man bilda en sammanslutning, vars främsta uppgift skulle bli att dryfta liturgiska frågor. Sammanslutningen har sedan dess arbetat såsom en icke-organiserad brödrakrets. Dess enda funktionärer ha varit ordförande och sekreterare. Av utomstående

har den vanligen kallats »*de liturgiska bröderna*» (»liturgiset veljet»). Kretsen har haft möten en gång i månaden. Den har sammankommit i Åbo, St. Karins, Masku och Lemo i olika prästers och kyrkomusikers hem ävensom i församlingshus. Varje sammanträde har inletts med gudstjänst i kyrkan, vanligen en läst tidegärd och några gånger med nattvardsmässan. Mötesprogrammet har för övrigt omfattat föredrag och samtal över någon liturgisk eller därmed besläktad fråga samt kamratlig samvaro. Hittills ha bl. a. följande ämnen behandlats: nattvardsmässan, liturgisk och systematisk; de nya svenska liturgiska böckerna; den anglikanska kyrkan — hennes gudstjänstliv och kyrkomusik; den gamla lutherska kyrkofromheten; Mikael Agricolas mässa; psalmvalet vid högmässan. Kretsens ordförande är för närvarande pastor M. Parvio från St. Karins, som tidigare varit dess sekreterare och numera efterträtt pastor Harjunpää. Han har ävenledes studerat en tid i England. Deltagarantalet i kretsens sammanträden har varit olika, då det varit som störst har det uppgått till 40 personer.

Åbo-kretsens verksamhet uppmärksammades i slutet av senaste år av tidningspressen och kort därpå utsattes den för en mycket skarp kritik i den kyrkliga tidningen »Kotimaa», där föreståndaren för den pietistiska folkhögskolan i Åbo, dr. Olavi Kares, riktade ett häftigt angrepp mot kretsen. I en artikel med rubriken »Konung Johans Röda bok har börjat spöka i gamla Åbo» beskyllde han kretsen för att omhulda döda yttre former på det andliga livets bekostnad, och samtidigt gjorde han gällande, att den företrädde katolska tendenser i synnerhet i nattvardsuppfattningen. I den efterföljande polemiken togo många »de liturgiska bröderna» i varmt försvar.

Kritiken har till största delen berott på missförstånd och okunighet beträffande kretsens egentliga syften, vilka icke avsett annat än att väcka intresse för kyrkans traditionella gudstjänstliv och dess värden. För närvarande torde även stormen i stort sett ha lagt sig. Å andra sidan ansåg man senaste vår inom kretsen, att det på grund av denna kritik vore nödvändigt att tydligare deklarerat sin ståndpunkt och samtidigt organisera kretsen till en förening. I detta sammanhang ha strävanden framträtt, vilka velat ge kretsen en mera utpräglad konfessionell-luthersk prägel och samtidigt ombilda den till mera än en rent liturgisk sammanslutning. Troligtvis kommer dock i stort sett allt att förbliva vid det gamla, ehuru kretsen givetvis bör erhålla ett verkligt namn.

I slutet av juli månad detta år hade kretsen anordnat några mycket givande *s. k. stilla dagar* i Masku kyrka och prästgård. I dessa deltog omkring 20 personer och programmet upptog läst tidegård och andra gudstjänstillfällen i Masku kyrka samt trenne diskussioner, vid vilka tidegården, nattvardsmässan och det kyrkliga ämbetet behandlades. Icke minst intresset för tidegården framträdde på dessa dagar mycket starkt. Även frågan om ett finskt breviarium diskuterades. Till dagarna i Halmstad sände man varma hälsningar. För tidegårdens vidare utveckling i församlingslivet i Finlands kyrka torde Åbo-kretsen icke bli utan betydelse och därför har jag uppehållit mig vid densamma så ingående.

Men vilka framtidsutsikter äger tidegården i vår kyrka? Våra nordiska kyrkor ha oerhört mycket gemensamt. Men var och en av dem äger även sin särprägel. Och det som framför allt utmärker Finlands kyrka äro de stora väckelserna under 1800-talet, den stora hänförelsens och förnekelsens århundrade. Dessa väckelser i dess fyra huvudförgreningar utgöra i synnerhet på finskt håll i vårt land alltjämt imponerande realiteter och äro kyrkans starkaste andliga tillgång. Dessa väckelser representera såsom väckelsefromheten i andra länder å ena sidan en i hög grad antiliturgisk, personlig eller subjektiv fromhet. Men å andra sidan äro de mera än motsvarande väckelser på månget annat håll avgjort kyrkliga. Kyrkans gudstjänstliv i församlingskyrkan ha de alltid högaktat. Och här föreligger en anknytningspunkt till nutida liturgiska förnyelsesträvanden. Ty att levandegöra det liturgiska arvet måste stå i samklang med denna kyrkliga väckelsefromhets djupaste intentioner. Och därför kan man även tro på en tidegårdens förnyelse i Finlands kyrka. Det behöves här blott upplysning — eller som en av deltagarna i mötet i Masku uttryckte sig: väckelse.

Med glädje kan man konstatera, att många av den *s. k. evangeliska* riktningen anslutit sig till vår krets. Inom den evangeliska rörelsen har man städse starkt betonat sakramenten och här föreligger en anknytningspunkt. Men förståelse torde även kunna påräknas bland de *s. k. bedjarna* i sydvästra Finland, som på sina håll ännu dagligen tre gånger samlas till gemensamma — jag ville nästan säga mycket enkla liturgiska — andaktsstunder. Men icke ens den egentliga finska pietismen torde komma att visa sig helt oförstående. Dess ödmjuka frälsningsuppfattning sammangår väl med andan i tidegårdsgudstjänsterna. Svårast torde det vara att finna förståelse



för liturgiska frågor inom den mäktiga laestadianska rörelsen. Men upplysning och en »liturgisk väckelse» äro av nöden. Och ha de fromma inom våra kyrkliga väckelserörelser förstätt, att tidegården i sista hand icke är annat än gemensam läsning, sång, bön och betraktelse av Guds Ord och att den på intet sätt inkräktar på deras innerliga uppfattning av evangelium som det centrala i kristendomen, då skola de säkert taga i bruk denna gudstjänstform. Huru förtjusta voro icke några allmogemän, som i samband med ett större möte i Åbo av en tillfällighet kommo att närvara vid en tidebön i Hammarbackens församlingshem!

Finlands kyrkliga fromhetsliv är utpräglat kyrkligt, men det är lågkyrkligt. Det äger därför mindre förståelse för yttre liturgiska prydnader och former eller för en överdriven uppfattning av det kyrkliga ämbetet. Denna form av s. k. högkyrklighet är främmande för Finlands kristenhet. Men tidegården, med dess innerlighet, dess djupa förankring i bibelordet och dess betydelse även för de enskildas andaktsliv, torde äga en framtid även i vår kyrka. Och har jag nu icke kunnat säga mycket om erfarenheter av tidegården i Finlands kyrka, skall kanske en annan redan efter ett år kunna berätta mera därom.

*W. A. Schmidt.*

## Nordiska nämnden för tidegården.

Från sammanträdet i Halmstad den 5 augusti 1948.

I sammanträdet med den nordiska nämnden för tidegården deltog följande representanter: *Danmark*: sogneprest Holger Dahl, Haslund, Percy Eriksen, Bringstrup, Martin Jensen, Endelave, Dag Monrad Møller, Oure, och Jørgen Wieck, Thise, org., mag. art. Finn Viderø, Gentofte, org. Ethan Rosenkilde Larsen, Helsingør, samt cand. theol. Per Aagaard, Vejle. *Norge*: prosten Otto Irgens, pastor Helge Fehn, Skien. *Finland*: prof. W. Schmidt, Åbo, kyrkoherde Alvar Nyqvist, Vasa, pastor Bruno Westerlund och kand. Henric Nordberg, Helsingfors. *Island*: org. Pall Haldorson, Reykjavik.

*Sverige*: kyrkoherdarna Arthur Adell, Söderköping, Knut Peters, Söndrum, domkyrkosysselman Pehr Edwall, Växjö, domkyrkoorganisten Gotthard Arnér, Växjö, och musikdir. Inga Johnsson, Värö.

Kyrkoherde Adell öppnade sammanträdet och erinrade om att nämnden i år egentligen skulle ha samlats i Trondheim men att sammanträdet av skilda orsaker måst hållas i Sverige. I det nordiska tidegårdsarbetet har en säregen parallellism membrorum gjort sig märkbar. De nordiska kyrkornas tidegårds-material är till sina grunddrag likartat, men den allmänkyrkliga linjen har ackommoderats efter de olika ländernas tradition och språkliga särarter. För Danmarks del föreligga nu dels en ny upplaga av »Bibelske Salmer», dels en mindre tidegårdsupplaga, betitlad »Morgen- og Aftensang». 1946 utkom på S:t Henrikskretsens initiativ en svensk tidegård för Finland, »Tideböner för kyrkoåret», och nu föreligger även ett finskt tidegårdshäfte, »Päivän rukous-hetket». Agnar Sandvik har för Norges del utgivit tidegårdsboken »La oss alle be», och på svenskt område föreligger »Den svenska tidegården», för vilken ett nytt antifonale beräknas utkomma under årets lopp.

Till ledamöter i den nordiska nämnden för tidegården för arbetsåret 1948/49 utsågos: *Danmark*: prof. Regin Prenter, sognepræst Gunnar Pedersen och Dag Monrad Møller samt res. kap. Eilschou Holm. *Norge*: prostén Otto Irgens, sokneprest Helge Fehn, res. kap. Agnar Sandvik och domorganist Ludvig Nielsen. *Finland*: prof. Wolfgang Schmidt, pastor Bruno Westerlund och musikdirektörerna Gustaf Pettersson och Harald Anderzén. *Island*: soknaprestur Sigurdur Pálsson. *Sverige*: kyrkoherdarna Arthur Adell och Knut Peters, domkyrkosysselman Pehr Edwall och kyrkoadjunkt L. Lindhagen. Ordf.: kyrkoherde Adell.

Nästa sammanträde skall hållas i Trondheim 1949, förslagsvis i anslutning till det nordiska kyrkomusikermötet i Oslo i slutet av juni. Mötets tema skulle, enligt förslag av pastor Sandvik, utgöra »Bønnelivets fornyelse i vor Kirke». Önskligt vore, att mötet finge prägel av stilla dagar med gudstjänster och sångövningar. Bibelstudierna kunde måhända utföras i form av meditationer. Preliminärt uttalade nämnden som sin uppfattning, att 1950 års möte borde hållas i Finland.

Ett förslag väcktes, att mindre tidebönskonferenser borde anordnas för ett par nordiska länder i taget i någon lämplig gränsort. Åt nämnden uppdrogs att söka arrangera sådana sammankomster.

Mr. Vos, Groningen, hade i en skrivelse utvecklat ett förslag till inrättande av ett ekumeniskt centrum för liturgisk forskning. Prof. Schmidt, kyrkoh. Peters och pastor Westerlund uttalade sin uppskattning av förslaget men efterlyste en mera konkret utformning. På pastor Edwalls förslag beslöt nämnden uttala sin varma tillfredsställelse över Mr. Vos' initiativ och förklarade sig beredd att vidare diskutera förslaget och dess närmare konkreta utformning.

Slutligen föredrog ordf. en hälsning från dr. Friedrich Buchholtz, Darmstadt.

Pehr Edwall.

## LPS:s årsmöte 1948.

Årsmötet inleddes på sedvanligt sätt med Veni Sancte Spiritus jämte versiklar och collecta. Ordf., kyrkoherde Adell, erinrade om vikten av ro och tillbedjan i en jäktad tid. Tidegårdens bedjare behöva bäras av Guds frid, som övergår allt förstånd.

Tvenne telegram föredrogos, det ena genom mag. Mogens Wøldike från Dansk Kirkesangs årsmöte, det andra från soknaprestur Sigurdur Pálsson, Hraungerdi, Island.

Årsberättelse och revisionsberättelse, som återfinnas på annan plats i detta nummer, föredrogos, och ansvarsfrihet beviljades.

Till styrelse omvaldes för arbetsåret 1948/49 kyrkoherdarna Arthur Adell och Knut Peters, domkyrkosystemen Pehr Edwall, domkyrkoorganisten Gotthard Arnér och disponenten Sven-Håkan Ohlsson. Suppleanter: kyrkoadjunkterna Evert Palmer och Lars Lindhagen samt musikdirektörerna Ruth Ericsson och Inga Johnsson. Re-

visorer: kyrkoherde Sven Ljung och musikdirektör Reinhold Andersson med komminister Olof Agrell och kyrkoadjunkt Sven Björck som suppleanter.

Årsavgiften fastställdes till kr. 10:—. Till prenumeration på tidskriften Svenskt gudstjänstliv för medlemmar i den nordiska nämnden för tidegården anslogs kr. 100:—. Som årspublication för det nya arbetsåret skall utsändas sista häftet av Missale lundense.

Årsmötet uppdrog åt styrelsen att utarbeta en rundskrivelse till samtliga seminarierektorer angående inköp av tidegårdens Antifonale för undervisningsändamål.

Slutligen uppdrog årsmötet åt styrelsen att söka anordna mindre tidegårdskonferenser för deltagare från angränsande nordiska länder på lämpliga platser.

*Pehr Edwall.*

## Årsberättelse för Laurentius Petri Sällskapet avgiven till årsmötet i Halmstad den 7 augusti 1948.

LPS:s kursverksamhet har av skilda orsaker under arbetsåret måst inskränkas till fortbildningskursen för präster, organister och körmedlemmar i Halmstad den 2—8/8 1948. Den till januari 1948 planerade rundabordskonferensen har måst uppskjutas tills vidare. Den av Svenska kyrkans diakonistyrelse på LPS:s initiativ anordnade konferensen kring teologi och gudstjänstliv ägde rum den 25—27/5

1948 i Växjö och samlade ett hundratal deltagare. Styrelsen planerar en gemensam studiekonferens för LPS och KSV med hänsyn till behovet av fördjupning i det kyrkomusikaliska arbetet.

Styrelsen har anslagit kr. 100:— för prenumeration på tidskriften Svenskt gudstjänstliv för intresserade i de nordiska länderna. Av Missale lundense ha 5 ex. reserverats för Fin-

land och 1 ex. för vardera av universitetsbiblioteken i London och Oslo. Förhandlingar ha förts rörande ev. utgivande av *Missale aboense* i LPS:s urkundserie. Ansökan om anslag ur Humanistiska fonden till utgivande av *Breviarium lincopense* har f. n. ej kunnat bifallas. Nytryck av tidegårdens Antifonale har kontrakterats med Gleerups förlag. Som årspublikation för arbetsåret har utsänts ett häfte av *Missale lundense*.

Styrelsen har under arbetsårets sammanträtt in pleno den 10/2 och 5/8 samt vid behov per capsulam handlagt vissa löpande ärenden.

Samarbetet med företrädare för tidegårdssträvandena i de nordiska länderna har under arbetsåret fortsatt i form av fortlöpande kontakt och ömsesidigt utbyte av text- och musikmaterial. LPS:s styrelse erhöll vid Helsingörkonferensen 1947 i uppdrag att anordna ett sammanträde med den nordiska nämnden för tidegården i samband med LPS:s fortbildningskurs i Halmstad den 2—8/3 1948.

LPS har liksom föregående år samarbetat med KSV, närmast i frågor rörande kursverksamhet och studiematerial.

Halmstad den 7 augusti 1948.

För LPS:

*Arthur Adell.*

*/Pehr Edwall.*

### *Revisionsberättelse.*

Undertecknade, av LPS:s årsmöte 1947 utsedda revisorer, hava granskat sällskapets räkenskaper för tiden 1 juli 1947 till 30 juni 1948 och få härmed avgiva följande revisionsberättelse:

#### *Inkomster:*

Behållning från 1946/47.....	2121:71
Medlemsavgifter .....	1020:—
Halmstadkonventet 1947 .....	653:09
Övriga inkomster .....	55:23
	<hr/>
Summa kronor	3850:03

#### *Utgifter:*

Halmstadkonventet 1947 .....	436:50
Missale Lundense .....	1293:65
Pren. på Sv. Gudstjänstliv ...	103:50
Expeditionskostnader .....	41:51
Övriga utgifter .....	37:60
Behållning till år 1948/49 .....	1937:27
	<hr/>
Summa kronor	3850:03

Förestående räkenskaper hava av oss denna dag granskats utan anmärkning. Ansvarsfrihet tillstyrkes.

Harplinge och Veinge den 21 juli 1948.

*Reinhold Andersson. Sven Ljung.*

## **Vadstena klostres byggnadshistoria.**

Vårt lands bäst bevarade klosterlämning har under tidernas lopp fått många skildrare men först nu har en fullt vetenskaplig framställning sett dagen. Författaren, antikvarien *Bertil Berthelson*,

*Bertil Berthelson, Studier i Birgittaordens byggnadsskick I. Vitterhetsakademiens handl., 63, Stockholm 1947.*

som i tjuo år sysslat med Vadstena klostrets byggnadshistoria, har publicerat resultatet av sina undersökningar tillika med studier av dotterklostren i Maribo på Lolland, Mariager på Jylland, Gnadenberg sydost om Nürnberg, Altomünster nordväst om München, Nådendal i Finland, Marienbrunn vid Danzig och Pirita vid Tallin. I verkets första del behandlas anläggningsplanen och dess tillämpning med dess byggnadshistoriska och kronologiska problem. En planerad andra del kommer att ägnas åt en konsthistorisk prövning och analys. Vi ha med verkets första del fått en utomordentligt sakrik och ytterligt omsorgsfullt utförd presentation av ett viktigt kyrkohistoriskt och byggnadshistoriskt material. Med hjälp av Birgittas egna föreskrifter, vilka återfinnas i Uppenbarelserna, i Regula Salvatoris och i systrarnas Lucidarium, kan också det specifikt birgittinska utkristalliseras, varmed förf. lyckats trots texternas oklarheter och motsägelser. Vid jämförelserna mellan å ena sidan sierskans egna direktiv och anvisningar både beträffande helhet och detaljer och å andra sidan byggnaderna själva kan förf. som slutresultat fastställa, att de förra innehålla så många sakliga uppgifter, att benämningen Sveriges förste arkitekt visst inte är överdriven utan välgrundad. På ett synnerligen intressant sätt får sambandet mellan innehåll och form i hennes föreskrifter ibland en symbolisk karaktär. Enbart denna synpunkt vore värt en ingående undersökning och sammanställning med jämförligt europeiskt material för belysande av medeltida byggnadsuppfattning. Den symboliska synpunkten skall därvid visa sig vara genomgående starkt betonad.

Klostret i Vadstena, som givetvis utgör avhandlingens tyngdpunkt, kan nu ingående skärskådas ur byggnadshistorisk synpunkt. När den första byggmästaren, som hette Johan Pettersson, år 1369 anlände till Vadstena för att börja sitt arbete, fanns ej annat »än ett öde rum och ej ens ett grand av en byggnad, annat än de nedrivna murarna av tre stenhus». Sannolikt ha dessa hus ingått i den kungsgård, som fanns här tidigare och som är omtalad i konung Magnus' och drottning Blankas testamenten. Berthelsons undersökning av munkklostret visar dessutom, att en del grundmurar under detta kunna härröra från dessa byggnader. Om mäs- ter Johans arbete kan dragas vissa slutsatser av en redogörelse för branden 1388. Där funnos två stenhus (det ena sannolikt ingående i munkklostret, medan det andra motsvarar norra längan vid nunneklostergården) och ett provisoriskt träkapell. Man hade säkerligen noggrant följt Birgittas idealplan, som kan rekonstrueras på följande sätt. Norr om kyrkan skulle nunneklostret ligga med en länga parallell med och lika lång som kyrkan. Från denna byggnad skulle en länga i öster bl. a. utgöra förbindelsen med kyrkan, och genom en korsgång i väster blev nunnornas gård helt sluten. I söder skulle munkklostret placeras i nord-sydlig riktning. Vissa avvikelser mot denna plan gjordes emellertid beroende mest på en förskjutning av kyrkans läge åt öster och mot norr. Detta med-

förde bl. a. att ingången till systrarnas läktare ej kom att placeras i kyrkans östparti utan mera fristående i nordskeppet, vilket icke varit Birgittas mening. Kyrkans kor fullbordades 1398, och vid samma tid pågick också byggnadsarbeten vid klostret. Den norra längan, som innehöll kapitelsal, auditorium, arbetssal och dormitorium, stod redan färdig. För att bereda plats för nya lokalbehov — refectorium, kök, talehus m. m. — uppfördes den västra längan. Den blev emellertid något förskjuten åt väster för att få förbindelse med en del lokaliteter norr om munkklostret, motsvarande de delar, som nu frilagts framför kyrkans kor. Tidigare hade munkkonventets stora byggnad uppförts innehållande dormitorium, till vilken fogades ett refectorium år 1398 och senare en kapitelsal (nuv. södra flygeln). Fyra år senare skedde en preliminär vigning av klostret. Till nunnekonventet fogades ytterligare en byggnadslänga åt nordväst. Den slutade med ett stort avträde beläget vid stranden över sjön. Först med kyrkans fullbordande 1430 invigdes hela klostret definitivt.

Kyrkan låg mitt i klosteranläggningen, och högkoret fick därvid en speciellt poängterad plats och utformning. Här förlades det åt väster. Varför? Författaren söker i denna del ingå på svaromål. Kan förklaringen vara så enkel, att Birgitta velat betona det för Vårfrumässan avsedda Mariaaltaret, som låg åt öster, på högaltarets bekostnad? Högaltaret utformades emellertid mycket ståtligt. Enligt Birgittas föneskrifter placerades tolv små altare på breda, låga trappsteg, som ledde från högaltaret till långhusgolvet. Koret avgränsades från menighetens rum med ett galler. Även utmed långsidorna stodo smärre altaren. Östpartiets gestaltning har varit föremål för mycken spekulatiön. Ursprungligen hade man räknat med ett enda kor i öster. Men sedermera bestämde man sig för att dela koret i tvenne, ett Mariakor och ett särskilt systrakor. Slutligen återgick man emellertid till den första tanken. Utanför östgaveln uppfördes en sakristia. Östkoret invigdes åt Maria, Anna och Birgitta. Men då kravet på ett för menigheten mera tillgängligt Birgittaaltare blev större, placerades ett sådant nedanför östkoret och invigdes 1459.

Systrarna fingo sin plats i kyrkan på en särskild läktare på norra sidan. Förf. har lyckats rekonstruera den äldsta utformningen av denna, som gick ända fram till pelarparraden. Senare ersattes den med en smalare och längre läktare på samma sida förbunden med systrakoret i öster, där nunnorna sannolikt placerades. På motsvarande sätt disponerade prästerna ett kor på södra sidan. Trappor ledde ned till golvet, och det är därför sannolikt att dessa byggts för processioner.

Om man söker rekonstruera interiören i enlighet med dessa antydningar, vilka i Berthelsons framställning fått en fyllig och ytterst intressant skildring, framstår klosterkyrkans inre som ett mycket rikt möblerat rum prytt med utomordentligt dyrbara konstverk i skulptur och textil. Prägeln av enkel monumentalitet, som

forskarna velat betona, ägde den knappast på grund av allehanda skrank och läktare samt altaren runt om. Denna bedömning härledes från kyrkans nuvarande nakna utseende.

Förf. granskar de utomsvenska klostren med samma framgång och gör slutligen en överskådlig sammanställning av resultaten. Liksom i kapitlen om Vadstenaklostret visar förf. en mogenhet i omdömen och vetenskaplig stringens, som endast följer den, som fått tillfälle att under en lång följd av år fullfölja en stor uppgift. Bokens betydande värde ur konsthistorisk synpunkt förhöjes av ett stort antal ypperliga bilder. Särskilt äro de tecknade rekonstruktionerna ägnade att förtydliga författarens framställning. Berthelsons stora arbete har tjänat förf. som doktorsspecimen och ingår dessutom i Vitterhets Akademiens handlingar.

*Bengt Cnattingius.*

### Flectamus genua.

Uppslaget till denna och följande två uppsatser har givits vid studiet av det genom Laurentius Petri-Sällskapet nyutgivna *Mis-sale Lundense*. Det gäller i alla tre fallen några små egendomligheter, som behöva historisk belysning.

#### *Flectamus genua — leuate.*

Den nuvarande romerska gudstjänsten har ju blott vid ett enda tillfälle bevarat en motsvarighet till vår allmänna kyrkobön, de s. k. orationes sollemnes, vilka bedjas i den ålderdomliga katekumenmässan eller kanske rättare ordets gudstjänst, som blott brukas på kyrkoårets enda »aliturgiska» dag, långfredagen.

Dessa orationes pro ecclesiasticis ordinibus hava en bestämd uppbyggnad. Efter prästens inledande uppmaning till bön för ett särskilt ämne: *Oremus dilectissimi* etc., ropar diaconen: *Flectamus genua* — varpå följer en hastig genuflex. Diaconen ropar så: *Leuate*. Varpå prästen sammanfattar i en kort kollektbön. Det kan i förbigående vara av intresse att påpeka, hurusom Laurentius Petri i K O 1571 nämner en liknande ordning som en av de två huvudtyperna för »almennelig bön»<sup>1)</sup>.

Dessa orationes sollemnes äro icke blott kända från den ro-

<sup>1)</sup> Nyutgåvan 1872: Handlingar rörande Sveriges historia II:II sid. 87 f.

merska liturgien. De finnas både i afrikansk<sup>2)</sup>, gallikansk<sup>3)</sup> och mozarabisk rit<sup>4)</sup>. I sistnämnda rit förekomma liknande dels i själva mässan, dels och mest påfallande i långfredagens och påskens gudstjänster. Förstnämnda dag är ordningen följande: *orate, flectite genua deo*, bön, *erigite vos*. Sistnämnda dag åter: böneämnet angives: *pro sollemnitate paschali, flectamus genua. leuate. bön. amen*<sup>5)</sup>.

I det nuvarande Missale Ambrosianum, som brukas i Milano, är ordningen vid en liknande gudstjänst på långfredag: *Flectamus genua. oremus dilectissimi nobis etc. leuate. oratio*.

Dom Connolly, som endast berört de västerländska motsvarigheterna till dessa romerska orationes, anser att denna form för bön kan spåras tillbaka åtminstone till 300-talet<sup>6)</sup>.

Ropet *flectamus genua — leuate* förekommer i romersk rit dessutom vid kollektbönen under långfastan, samt i ordinationsriterna i pontificalet.

Förutom i nu nämnda latinsk-västerländska riter förekommer motsvarighet till orationes sollempnes veterligen blott i Alexandrinsk rit. En viss åtminstone yttre motsvarighet finnes i den s. k. Efrems bön, som brukas i byzantinsk mässa under långfastan. I alexandrinsk rit har denna ordning bevarats i den nuvarande koptiska Kyrkan i en nu endast under fastetiden brukad kyrkobön — det synes vara ett genomgående drag att dessa böner ha med bottider att skaffa, det kan måhända icke blott förklaras därmed att fastetiderna bevara gammalt traditions gods — som får sin plats efter bönen för patriarken, stiftets biskop och församlingen<sup>7)</sup>. Att dessa böner äro mycket gamla i alexandrinsk rit framgår däraf att huvudsakligen grekiska brukas i dem, vilket pekar tillbaka på tiden före skismen genom kyrkomötet i Kalcedon år 451. Formen här är liknande den västerländska. Man inleder med orden *proseuxasthe yper* (= oremus pro), så kommer en upprepad uppmaning: *klinōmen ta gonata. anastōmen*.<sup>8)</sup> Baumstark anför (ur vilken källa?) formen: *klinōmen gony*<sup>9)</sup>.

2) W. C. Bishop. The african rite. Journ. of theol. studies 13, s. 255.

3) R. H. Connolly. Liturgical prayers of intercession. Journ. of theol. studies 21, s. 225 f.

4) Olikteten i uttrycket: *leuate* och *erigite vos* talar för att här möta två olika översättningar av ett ord, det grekiska *anastomen*. Jfr nedan ang. alexandrinsk tradition. Detta skulle vara ett ytterligare bevis för ropens synnerligen höga ålder.

5) Migne. Patrol. Lat. LXXXV Col. 427 f., 448 ff. Jfr W. C. Bishop a. a. s. 256.

6) Connolly a. a. s. 231.

7) A. Baumstark, Liturgie Comparée s. 30; Brightman, Liturgies Eastern and Western s. 159.

8) Tuki, Euchologium sid. OA; Se även: *pidjom nte pischomt nanaphora Alexandria 1882* (utgåva för de unierade utan sidhänvisningar).

9) Baumstark a. a. s. 84.





Frånsett denna bön förekommer i koptisk gudstjänst en särskilt genuflexionsgudstjänst vid pingsten, där formen: *klinōmen gonoy* finnes. Efter det ropet säger prästen bönen varunder folket böjer huvudet<sup>10)</sup>.

De stora likheter, som råda mellan Petri efterträdares liturgi och följeslagaren Marcus' arvtagare i Alexandria talar för den höga åldern hos denna rit.

Vad som för vårt syfte är av betydelse är att denna översikt synes visa, att vad som förekommit mellan orden *flectamus genua* — *leuate*, om något förekommit, varit en tyst bön. Undantag är Milano och delvis Spanien.

Vi vilja nu gå in på ritens utgestaltning i romersk rit. Nu följer man icke uppmaningen *flectamus genua*, ty man böjer endast ett knä. Så synes ock hava varit förhållandet enl. Ordo Romanus I. Den ursprungliga ordningen synes emellertid hava varit en annan. Efter prästens uppmaning *Oremus etc.* och ropet *flectamus genua* böjde man verkligen knä i tyst bön och denna ändades med subdiakonens rop: *Leuate*. Denna ordning möter i det av Wilson utgivna Sacramentarium Gregorianum<sup>11)</sup> i Hs O: *Oremus. Et dicit diaconus. Flectamus genua. postquam orauerint dicit. leuate. postea dicit sacerdos orationem.* Sac. Gelasianum i Wilsons utgåva<sup>12)</sup> säger i hs S: *Oremus. Et dicit diaconus. Flectamus genua. Postquam orauerint dicit leuate.* Det ålderdomliga, ehuru 1000-talets senare hälvt tillhöriga Leofricmissalet, visande riten i Exeter, säger, att man vid den tysta bönen *orat diutissime*<sup>13)</sup>.

Utvecklingen i Rom ledde emellertid till den tysta börens försvinnande och genuflexions införande. Den romerska utvecklingen följes av vissa ordnar under medeltiden samt en av det tillgängliga materialet att döma ganska enhetlig engelsk tradition, samt åtminstone de särskilda franska riterna i deras elfte timma på 1700—1800-talen. Denna franska tradition torde dock hava en ganska ansevärd ålder. Där är i rubricistiken ofta en viss självständighet, som närmar sig den ursprungliga ordningen, då det säges, att mellan ropen skall vara en »morula»<sup>14)</sup>.

Den tradition, som bevarades i Lund, var emellertid den romerska olik. Här hade knäfallet bevarats, den tysta bönen försvunnit och i dess ställe kommit den avslutande kollektbönen. Ropet *leuate* kom då märkligt nog före orden *Per dominum etc.* i

10) O. H. E. Burmester, The office of genuflexion on Whitsunday. Le Muséon 47/1934 s. 224. Härtill finnes byzantinsk motsvarighet.

11) Bradshaw Soc. nr 49, 1915 s. 51.

12) The gelasian sacramentary s. 78 not 13. Eisenhofer, Handbuch der Liturgik I s. 205.

13) Eisenhofer a. a. I s. 69. Warren, The Leofric missal s. 261.

14) Så i: Missale Aniciense, Carnotense, Aeduense, Biturigium, Remense, Meldense.

bönen<sup>15</sup>). Denna tradition är icke alldeles enastående i Lund. Av tabellen framgår att den företrädes av en ganska enhetlig skandinavisk tradition. Missale Aboense avviker helt naturligt, då det ju är väsentligen dominikanskt. Vad den isländska traditionen angår måste anmärkas, att jag blott haft tillgång till den ordubok, som Biskop Jon i Skálholt 1464 införde, vilken är väsentligen lika med ordningen i Nidaros.

En mycket stark kontinental tradition följer också denna sed. Huvudlandet är som framgår av tabellen Tyskland. Av största betydelse är, att Ordo Romanus antiquus<sup>16</sup>), som uppkom i Tyskland omkr. 950, har samma ordning. Den torde vid sin uppkomst ha givit uttryck åt en i Tyskland allmän sed, och den har givetvis bidragit till att utbreda den.

Det finnes emellertid ytterligare en tradition, som i det tillgängliga materialet representeras blott av Missale Moguntinum (Mainz). Där är *Leuate* inskjutet icke före *Per dominum* utan efter.

Man kan nu med viss rätt invända, att den kartläggning av de olika riternas förekomst, som skett och som kan studeras på tabellen är otillräcklig, emedan t. ex. för Norden källorna i huvudsak icke sträcka sig i tiden före år 1400, utan i st. vanligen utgöras av de tryckta senmedeltida böckerna. Det fordras visserligen källor från de första kristna århundradena i Norden för att kunna hävda t. ex. att engelskt inflytande saknats vad denna rit angår. Den relativa enhetlighet som präglar både den tysk-nordiska gruppen och den romersk-engelska, talar emellertid för, att vi här stå inför två ganska gamla traditionsområden.

I en kommande uppsats skall jag visa huru en liknande traditionsgruppering råder beträffande ett annat kultrop.

Förutom genom denna traditionsgruppering är denna detalj i Missale Lundense intressant, emedan den är ett exempel på den utomordentliga seghet, varmed man håller fast vid en rit, även sedan dess ursprungliga innebörd bortglömts eller, som måhända här är fallet, man gått fram på två olika vägar för att förkorta långfredagens gudstjänster utan att prisgiva en traditionell ceremoni.

---

<sup>15</sup>) Ordinarius Lincopensis skildrar detta: *Oremus dilectissimj oratione completa non dicat sacerdos per dominum sed oremus et dyaconus flectamus genua sacerdos omnipotens sempiterna deus usque ad per dominum et ante per dominum dicatur a dyacono leuate sequitur modo per dominum quo finito chorus respondeat amen. Missale ecclesiae Argentinae (Strassburg) säger: Sacerdos oremus & diaconus flectamus genua. omnes veniam petunt de qua non resurgant nisi finita oratione omnipotens etc & diacono pronuntiante Leuate ad Per dominum se erigunt omnes.*

<sup>16</sup>) Eisenhofer a. a. I s. 107.

## Litteratur.

*Sven Axel Hallbäck: Det efterreformatoriska dekorativa kyrkomåleriet på 1600- och 1700-talen i Sverige. I. Göteborg 1947. Kr. 15:—.*

I en nyutkommen avhandling av fil. lic. S. A. Hallbäck behandlas ett ämne, som sedan Göteborgsutställningen år 1923 börjat intressera konstforskningen, nämligen de målningsprydda taken i talrika västsvenska kyrkor. I föreliggande bok behandlas detta material med utgångspunkt från Göteborgs »Konst- och målarämbete». Efter en undersökning av de ekonomiska förhållandena inom området följer en allmänt hållen historisk skildring av ämnet. Det påpekas att prästerna spelat stor roll vid utarbetandet av programmet för målningarna, som därför strängt hålla sig till bibeltexter. Man kan följa utvecklingen från ortodoxi, herrnhutism, pietism och t. o. m. fram till neologi. Från de överdådigt rika figur- och ornamentprydda taken i exempelvis N. Kedum i Västergötland eller Lannaskede i Småland är ett långt steg till programmet för utsmyckningen för Grude kyrka 1815: »Taket som föreställer himlavalvet, bör vara himmelsblått med strödda förgyllda stjärnor och någon skymålning på sidorna fram uti koret samt listerna röda och gula med vita och svarta ränder emellan». Med degenerationen av dekorationsmåleriet i kyrkorna fal-

ler också det berömda målarskrået i Göteborg. Ett utförligt kapitel behandlar dekorationsmåleriets komposition och ikonografi. Det senare avsnittet bör studeras i samband med den omfattande katalogen, som redovisar för författarens omfattande materialsamling. De bibliska skildringarna överväga och vanligast är en helvetescen. Man får onekligen tidens svavelpredikningar i tankarna och ett jämförande studium på denna punkt hade kunnat bli mycket givande. Pietismens ande får många konstnärliga uttryck i måleriet, t. ex. i Femsjö (1744), liksom herrnhutismen med betonandet av blod och sår spåras i As i Småland (1764) med bl. a. en framställning av Jesus med bröstet blottat »utur vilket en klar blodström rinner på ett hjärta som ligger i den ena viktskålen av den vågbalans, som frälsaren håller i högra handen och överbalanserar lagens svärd i andra skålen» som det heter i en beskrivning av de tyvärr nu försvunna målningarna. En undersökning av källorna till motiven är naturligtvis i det sammanhanget givande, och förf. har med en viss framgång studerat målarnas bouppteckningar. För den som intresserar sig för detta säregna måleris omfattning och inte minst dess sammanhang med kyrkohistoria och dogmhistoria är Hallbäck's bok av stort värde.

*Bengt Cnattingius.*

# K Y R K O M U S I K

**Hymner** för trestämmig kör eller kvinnokör tillägnade biskop *Gustaf Aulén* den 15 maj 1939. I: —.

*Särtryck:*

När Herren Kristus födder var. Tonsats av *Ivar Widéen*. 0:14.

O Herre Gud oändelig. Tonsatt av *David Wikander*. 0:14.

Världens frälsare kom här. Sättning av *Oskar Lindberg*. 0:07.

Evigt innan himlens fäste. Sättning av *Albert Runbäck*. 0:14.

Döden är uppslukad. Av *Gustaf Carlman*. 0:25.

Du som härlig ställde. Körsats av *Waldemar Åhlén*. 0:25.

**Tidegärdshymner** av *Arthur Adell*. I toner från forntid och nutid tillägnade författaren på hans 50-årsdag. Med teckningar av *Erik Abrahamsson*. 5: —.

*Särtryck:*

I världens ödestimma av *Carl E. Rosenquist*. 0:25.

Ännu en dag till vila går av *David Wikander*. 0:15.

På nytt advent för dörren står av *Albert Runbäck*. 0:15.

O starke Gud av *F. M. Allard* 0:15.

Sig fröjde himmel, fröjde jord av *Waldemar Åhlén*. 0:15.

**Hymner.**

Jag är, o Herre, i din makt av *H. Albert*. 0:25.

Aftonpsalm av *J. S. Bach*. 0:10.

Kom, stilla död. Sopran och bas av *J. S. Bach*. Mellanstämmorna efter den besiffrade basen utarbetade av *Frans Wüllner*. 0:07.

Pingsthymn. Sopran och bas av *J. S. Bach*. Mellanstämmorna efter den besiffrade basen utarbetade av *Franz Wüllner*. 0:07.

Hell, dag så ljus och lyckosam! av *G. P. Palestrina*. 0:07.

Dig skall ditt Sion sjunga. Mel. av *Johan Kugelman*. Tonsats av *J. S. Bach*. 0:40.

Jesus Krist, vår Frälserman. Tonsats av *L. Osiander*. 0:15.

Wie schön leuchtet der Morgenstern av *M. Praetorius*. 0:25.

Vak upp, min själ, giv ära. Mel. fr. 1587. Tonsats av *David Wikander*. 0:20.

Det är en kostelig ting av *Harald Cederwall*. Den signade dag, julhymn för blandad kör av *Daniel Olsson*. 0:25.

Vid completerium under julen. Tryckt i två färger. 0:75.

## G L E E R U P S

**Doktors-  
avhandlingar**

tryckas perfekt å

**Skånska  
Centraltryckeriet**

Grönegatan 14  
Lund. Tel. **10275**

**E. A. Setterquist & Son Eftr.**  
ÖREBRO

Sveriges äldsta fabrik  
för kyrkoorglar

Tel. fab. 10134. Bost. 18607

**OLOF HAMMARBERG**

ORGELBYGGARE

GÖTEBORG V.

Tel. 29 12 60

**A. MAGNUSSENS ORGELBYGGERI**

GÖTEBORG

Telefoner:

15 12 79, 16 59 29

•

SVENSKT

KVALITETSARBETE

PIPORGLAR

enligt klassiska principer och tillförlitliga konstruktioner med karaktäristisk och ekonomisk disposition och konstnärlig intonation.

Ombyggnader och restaureringar av äldre verk samt anläggningar för elektrisk bälgrift utföres.

Dispositioner och kostnadsförslag på begäran.

**ORGELMUSIK  
VID VIGSEL**

samlad och utgiven av  
*Albert Runbäck*

Kyrkohandboken föreskriver, att musiken vid vigsel skall vara kyrkligt värdig. Ett vanligt önskemål är, att den skall ha en ljus och festlig prägel. Föreliggande samling orgelstycken, lämpade till in- och utgångsmusik, försöker att tillmötesgå de båda olika kraven. Särskild hänsyn har dessutom tagits till landskyrkornas behov av lättspelt orgellitteratur, användbar även på små orglar. Till de vanligaste durtonarterna ha införts flera alternativ. Undantagsvis förekommer även någon komposition i moll eller kyrkotonart.

(Ur förordet)

Pris Kr. 7:50

I bok- och musikhandeln samt direkt från



Regeringsg. 35 - Stockholm - Tel. 231115